

ний — 52,8, вузький — 34,7), переважанням протопризматичних нуклеусів, відсутністю двобічних форм, рідким використанням прийомів базального, термінального, тильного потоншення, формами гостроконечників (подовжені, підтрикутні, підверболисті, вістрійноретушовані), формами скребел та ножів (переважають повздовжні одно- та дволезові). Значно вищий рівень техніки первинного розщеплення другого шару Кабазі II вказує на більш пізній вік цієї пам'ятки.

Підводячи підсумок роботи Кримської палеолітичної експедиції на горі Кабазі, слід відзначити відкриття значної кількості нових багатошарових ранньопалеолітичних стоянок, перспективність яких для подальшого дослідження безсумнівна.

Якщо кожний шар рахувати за стоянку, то разом з Кабазі I в цьому мікрорайоні зараз стало відомо понад десяток стоянок ранньопалеолітичного часу. Отже, можна сподіватися, що в Західному Криму, подібно до Східного (район Ак-Кая), відкрито новий куш стоянок, вивчення яких сприятиме розв'язанню ряду проблем раннього палеоліту півострова.

Ю. Г. КОЛОСОВ, В. Н. СТЕПАНЧУК, В. П. ЧАБАЙ

Новые мустьерские стоянки Юго-Западного Крыма

Резюме

Данная работа посвящена публикации результатов разведок Крымской палеолитической экспедиции в районе Кабазы близ Симферополя (Юго-Западный Крым) в 1985—1986 гг.

Работами экспедиции были открыты новые многослойные мустьерские стоянки с богатым кремневым и фаунистическим материалом.

Таким образом, в настоящее время известно пять стратифицированных мустьерских памятников на склонах горы Кабазы, относящихся к вариантам мустье одно- и двухстороннее.

- ¹ Колосов Ю. Г. Мустьерские стоянки района Белогорска. — Киев, 1983. — 207 с.; Колосов Ю. Г. Аккайская мустьерская культура. — Киев, 1986. — 224 с.
- ² Щепинский А. А. Новые сборы на палеолитических стоянках в окрестностях Симферополя // КСИИМК. — 1954. — Вып. 54. — С. 71—75.
- ³ Формозов А. А. Мустьерская стоянка Кабазы в Крыму // СА. — 1959. — Т. 29—30. — С. 143—158.
- ⁴ Петрунь В. Ф., Білокрис Л. С. Нові знахідки кам'яного віку в Криму // Археологія. — 1962. — Т. 14. — С. 167—183.
- ⁵ Колосов Ю. Г. Отчет о разведке Крымского палеолитического отряда в 1969 г. // НА ИА АН УССР. — 1969/14. — С. 12—13.
- ⁶ Ключин А. А., Щепинский А. А. Новые палеолитические стоянки в отложениях террас р. Альма (Крым) // БКИЧП. — 1983. — Т. 52. — С. 156—164.
- ⁷ Коен В. Ю. Отчет о разведках в Бахчисарайском районе в 1983 г. // НА ИА АН УССР. — 1983/19. — С. 1—20.
- ⁸ Коен В. Ю. Там же. — С. 1—20.
- ⁹ Колосов Ю. Г. Шайтан-Коба — мустьерська стоянка Криму. — К., 1972. — 151 с.

В. Ю. КОЕН

Нижньопалеолітичне місцезнаходження Чорна Терля в Криму

Місцезнаходження Чорна Терля виявлено Кримською палеолітичною експедицією під керівництвом С. М. Бібікова 1936 р. * Воно на горбистій частині правого берега р. Чорна недалеко від її виходу з каньйону. Ця місцевість розташована на шляху від с. Передове до с. Чорноріччя Севастопольського р-ну, в північно-західній частині Байдарської долини.

* Інформація та ілюстрації до статті надані С. М. Бібіковим.

Місцезнаходження — недалеко від великого родовища сірого крей-
дяного кременю. Знахідки локалізовані на поверхні у компактному
стані — поруч зі скельними виступами материкової породи, ізольова-
ні від родовища.

Матеріали з Чорної Терлі зібрані на поверхні, що обмежує мож-
ливості їх вивчення. Не можна не враховувати неповноту колекції,
можливість природних пошкоджень кам'яних знарядь. Однак це одна-
ковою мірою можна віднести до інших ашельських та ранньомустьєр-
ських пам'яток, більшість з яких зустрічається в умовах повторного
залагання.

На жаль, колекція знахідок з цього місцезнаходження не збе-
реглася, і матеріал відомий лише за рисунками.

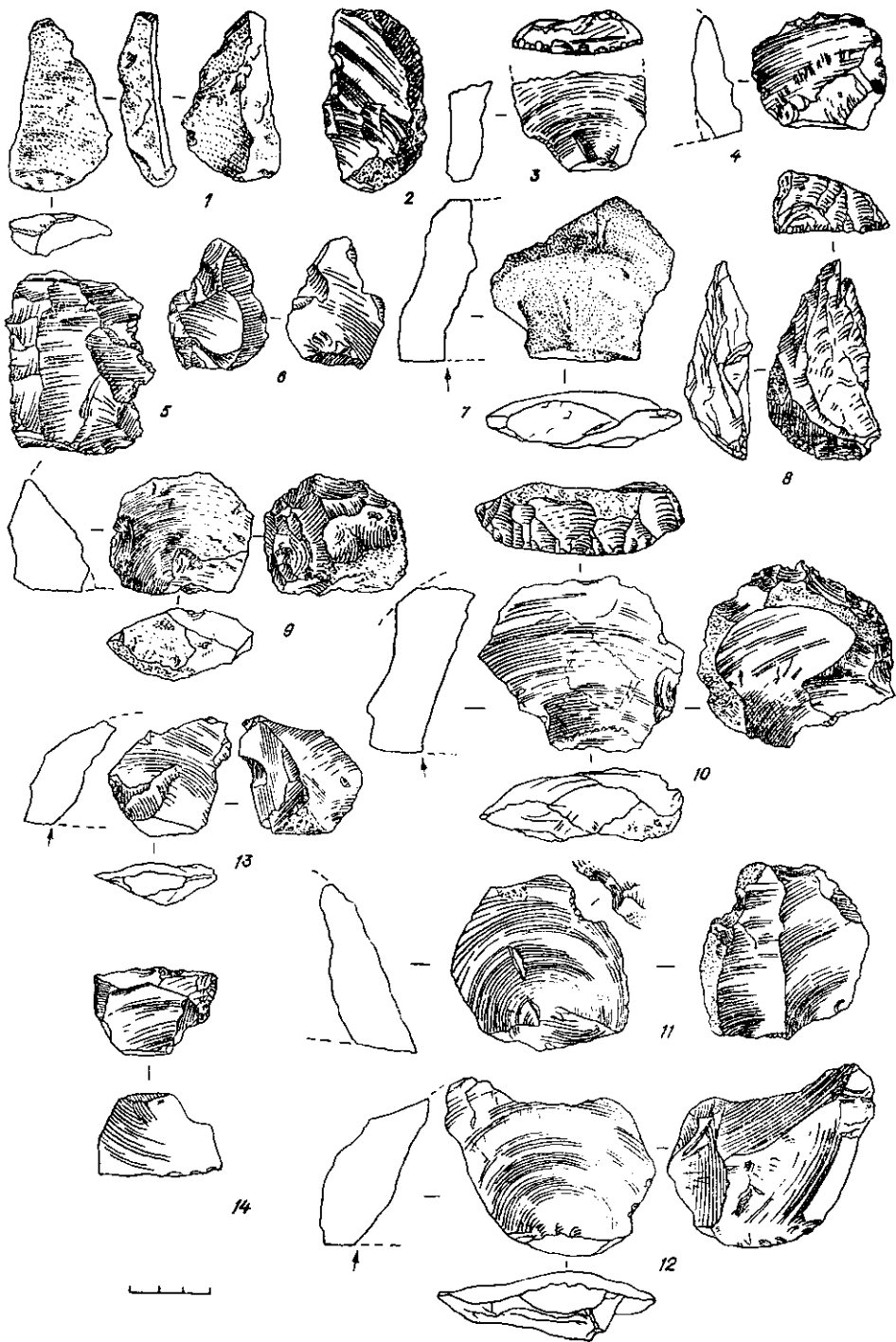
Вперше про них згадує С. О. Трусова у звітній статті про роботи
Кримської палеолітичної експедиції 1936 р. Вона вказала на труднощі
при датуванні матеріалів і попередньо віднесла його до раннього неолі-
ту¹. Пізніше С. М. Бібіков датував цей комплекс мустьєрським ча-
сом².

У підсумковій праці з раннього палеоліту України Ю. Г. Колосов
наводить думку В. М. Даниленка про більш архаїчний, ніж мустьєр-
ський, вік матеріалів з Чорної Терлі і приєднується до неї³.

За останні десятиріччя вивчення нижньопалеолітичних пам'яток в
Криму значно інтенсифікувалось, зріс і інтерес до них. Все це робить
необхідним введення невеликої, але виразної та своєрідної колекції з
Чорної Терлі до наукового обігу.

Колекція складається з 5 відщепів та 9 знарядь. Подовжений від-
щеп неправильних обрисів та невеликих розмірів (5—3,5—1,2 см). Ог-
ранення спинки поздовжнє, ударна площадка гладка, трохи скошена
відносно осі сколювання (рисунок, 1). Масивний короткий (3,5—5—
2,5 см) відщеп клетонського вигляду. Ударна площадка гладка, ши-
рока, скошена відносно осі сколювання. Огранення відщепу радіаль-
не (рисунок, 9). Масивний короткий відщеп стрільчастих обрисів. Удар-
на площадка гладка, перпендикулярна осі сколювання (рисунок, 7).
Масивний широкий косокутній відщеп з радіальним ограненням. Пло-
щадка гладка (рисунок, 12).

Фрагментований в давнину масивний скол. Обриси бокової сто-
рони змінені внаслідок спрацьованості чи природного пошкодження.
Ударна площадка гладка, перпендикулярна осі сколювання (рисунок,
3). Ніж з обухом. Виготовлений на заготовці середніх розмірів ти-
пу часточки або скибки. Лезо лише частково оброблене крайовою ре-
тушню. Другий бік знаряддя (аккомодацийний) вкритий кіркою (ри-
сунок, 2). Масивний короткий скол (3,5—4,5—1,5 см). Гладка ударна
площадка скошена відносно осі сколювання. Можливо кінець знаряд-
дя оброблено крутою неправильною ретушню (рисунок, 4). Масивне
просте продольне скребло. Виготовлене на поздовжньому відщепі з
бі-продовжнім ограненням спинки. Лезо оброблено пологою зубча-
стою ретушню (рисунок, 5). Скобель виготовлений на підтрикутному
відщепі з гладкою ударною площадкою. Огранення відщепу підпара-
лельне. Робочі елементи представлені двома виймками, що нанесені
з спинки та черевця. Можливо, що одна з виймок виникла внаслідок
природного пошкодження (рисунок, 6). Кінцевий архаїчний скребок
високої форми. Знаряддя виготовлене на відщеповій масивній (7,5—
3,5—2,5 см) заготовці, торцева частина якої оброблена високою та
крутою ретушню. Робоча частина скребка має овально-опуклі обриси
(рисунок, 8). Підокруглий скребок виготовлений на масивному та ши-
рокому відщепі з гладкою ударною площадкою. Робоча частина офор-
млена крутою зубчастою ретушню (рисунок, 10). Скобель на типово
клетонському відщепі. Масивна та гладка ударна площадка скошена
відносно осі сколювання. Знаряддя має підпаралельне огранення спин-
ки. Виймка ретушована (рисунок, 11). Клетонський анкош виготов-
лений на короткому та широкому масивному відщепі (3,5—4—2 см)

Крем'яні вироби (1—14).

з гладкою, скошеною відносно осі сколювання ударною площадкою. Знаряддя має плоске потоншення ділянки, що прилягає до його базальної частини (рисунок, 13). Кутове скребло виготовлене на відщепі з гладкою ударною площадкою. Початкові обриси заготовки змінені напівкрутою зубчастою ретушшю, що сходиться в куті (рисунок, 14).

Проаналізувавши описаний комплекс, можна визначити його основні техніко-типологічні особливості. Техніка первинної обробки виз-

начається використанням прийомів клетонського непластинчастого сколювання. Леваллуазькі сколи відсутні. Огранення деяких відщепів радіальне, підпаралельне, вказує на використання в індустрії комплексу дископодібного та протопризматичного сколювання. Повторна обробка представлена ретушшю крутою та пологою, часто зубчастою. В одному випадку застосовано прийом потоншення з черевця.

Знаряддя виготовлені на відщеплах переважно типово клетонських та близьких до них архаїчних сколах. Двобічні форми, а також типові уніфаси відсутні.

До специфічних типів даного комплексу можна віднести так звані клетонські анкоші. За своїми техніко-типологічними показниками матеріали з Чорної Терлі близькі до ранньомустьєрських комплексів, яким притаманні клетонська техніка розколювання та зубчастий характер повторної обробки знарядь.

Серед нижньопалеолітичних пам'яток Криму лише нижній шар грота Кіік-Коба та, можливо, знахідки ашельського типу, виявлені Ю. Г. Колосовим на третій терасі р. Мала Карасівка⁴, мають схожі характеристики. В Криму відомі і ашельські місцезнаходження: Шари, Каракуш, Бодрак та ін., яким притаманні виразні серії біфасів і трохи менше клетонських сколів⁵.

За даними Г. А. Бонч-Осмоловського, сколи індустрії нижнього шару Кіік-Коби мають примітивний характер. Ударні площадки майже завжди нефасетовані, гладкі, мають великі розміри відносно відщепів. У повторній обробці переважає безсистемна зубчаста ретуш. Робочі краї знарядь прямі, іноді опуклі та займають майже всю периферію скола. Велику групу знарядь з нижнього шару Кіік-Коби представляють різноманітні вироби з виїмками, в тому числі і клетонські, які надають своєрідний вигляд всьому комплексу⁶.

Незважаючи на наявність багатьох спільних рис між матеріалами з Чорної Терлі та нижнього шару Кіік-Коби, все ж не можна назвати ці пам'ятки тотожними. Кожен з цих комплексів і, насамперед Кіік-Кобинський, дуже специфічний.

Серед пам'яток сусідніх територій близькі аналогії слід шукати в клетонських індустріях Кавказу*.

Наявні у нас матеріали дуже обмежені, щоб з упевненістю віднести нижній шар Кіік-Коби та Чорну Терлю до одного типу пам'яток. Однак вже тепер ясно, що вони мають своєрідний вигляд на фоні розвитку культури нижнього палеоліту Криму. Згідно з існуючою думкою, ашельські пам'ятки типу Бодрак були генетичною підосною аккаїської мустьєрської культури. Їм властиві специфічні серії біфасів⁸.

Цілком можливо, що Чорна Терля та близькі до неї пам'ятки мають попередників в клетонських індустріях Кавказу. Якщо ж вплив культури нижнього палеоліту Кавказу мав місце⁹, то ці пам'ятки є його конкретним проявом.

В. Ю. КОЕН

Нижнепалеолитическое местонахождение Черная Терля в Крыму

Резюме

В данной публикации вводится в научное обращение небольшая, но выразительная коллекция из местонахождения Черная Терля в Крыму. Если учитывать возраст находок — нижний палеолит, то эти материалы могут вызвать интерес специалистов и служить важным дополнением к еще плохо известным материалам этого времени в Крыму.

Основываясь на технико-типологических показателях данной индустрии, обнаруживается ее сходство с материалами нижнего слоя грота Киик-Коба. Автор счи-

* До цієї групи належать «тейякські» місцезнаходження Яштуха з численними скребковими формами, а також мустьєрські пам'ятки так званої евеноської лінії розвитку⁷.

тає, що ці матеріали виглядають обособлено на фоні розвитку раннього палеоліта Криму і передположитально зв'язує їх генезис з клетонськими індустріями Кавказа.

- ¹ Трусова С. А. Краткий обзор работ Крымской палеолитической экспедиции в 1936 г. // СА. — 1940. — № 5. — С. 301.
- ² Бибииков С. Н. Плотность населения и величина охотничьих угодий в палеолите Крыма // СА. — 1971. — № 4. — С. 13.
- ³ Колосов Ю. Г., Телегин Д. Я. Вивчення кам'яного віку на Україні // Археологія. — 1978. — № 26. — С. 21.
- ⁴ Там же.
- ⁵ Шеніцкий А. А. К вопросу об ашеле в Крыму // Исследования палеолита в Крыму. — Киев, 1979. — С. 91.
- ⁶ Бонч-Осмоловский Г. А. Грот Кник-Коба // Палеолит Крыма. — 1940. — Вып. 1. — С. 76, 82—83, 87, 88, — табл. IV, 4.
- ⁷ Замятник С. Н. Палеолит Абхазии // Тр. Ин-та Абхазской культуры. — 1937. — Вып. 10. — 53 с.; Коробков И. И. К проблеме изучения нижнепалеолитических поселений открытого типа с разрушенным культурным слоем // МИА. — 1971. — № 173. — С. 78; Любин В. П. Ранний палеолит Кавказа // Археологія СССР. — М., 1984. — Т. 1. — С. 65.
- ⁸ Колосов Ю. Г. Ранний палеолит Крыма (Культурно-хронологическая периодизация. Акайская мустерская культура) // Автореф. дис. ... докт. истор. наук. — Киев. — 1985. — С. 29—30.
- ⁹ Бибииков С. Н. О южных путях заселения Восточной Европы в эпоху древнего палеолита // Четвертичный период. — Киев, 1961. — Вып. 13—15. — С. 339—362.

В. К. ПЯСЕЦЬКИЙ

Оріньякська стоянка Іваничі на Волині

У східній частині Волинської височини і на північних схилах Подільської на основі зборів і невеликих розвідувальних розкопок у свій час була виділена так звана липська культура¹. Але після розкопок поблизу с. Липа в Кременцях (Куличівка) В. П. Савич не погоджується з її виділенням і вважає, що індустрії верхньопалеолітичних шарів розкопаних ним стоянок типологічно і генетично тяжіють до басейну Середнього Дністра².

Останнім часом, після відкриття на цій же території стоянок Жорнів в Дубнінському р-ні та Іваничі в Ровенському, автором одержані дані, які дають можливість розглянути археологічні матеріали найбільш раннього пізньопалеолітичного культурно-хронологічного пласта дещо по-новому. Зауважимо, що справі заважають не досить чіткі відомості про геологічні умови залягання нижніх культурних шарів в Липі I, в Кременцях і в пунктах, де проводив дослідження М. І. Островський.

Стоянка Іваничі, відкрита 1985 р., знаходиться за 1 км на захід від с. Іваничі на краю виступу плато, що піднімається над заплавою сильно обмілілої тепер правої притоки р. Стубла (ліва притока Горині) на висоту до 60 м. Плато складене з поверхні лесоподібними суглинками, які залягають на вапняку сарматського ярусу. Це плато простягається з півдня, з боку Мізочської височини, по правому березі Стубли і подекуди, наприклад, в районі сіл Варковичі і Жорнів, розчленоване ерозією на окремі підвищення поперечними долинами. На лівому березі Стубли вапняк розмитий, берег більш низький і лесові утворення лежать вже на крейді. Північніше с. Іваничі вапняк теж розмитий, поверхня різко понижується, а в долині річки стають більш чітко виражені надзаплавні тераси. Іваницький вапняковий виступ, затиснутий між долинами Стубли і правої притоки, яка тече субпаралельно Стублі, взагалі є крайнім північним пунктом поширення сарматських вапняків в цьому районі.

Відстань стоянки до сучасної заплави притоки Стубли близько 1 км. Надзаплавні тераси на цьому перетині не простежуються.

На жаль, культурний шар стоянки знищений кар'єром. Площа,